

ISSN 2307-5740
DOI 10.31891/2307-5740

Науковий журнал

ВІСНИК

Хмельницького
національного
університету

Економічні науки

2023, № 5

Scientific journal

HERALD

of Khmelnytskyi National University

Economic sciences

2023, Issue 5

Хмельницький 2023

ВІСНИК

Хмельницького національного університету. Серія: економічні науки

Затверджений як фахове видання (перереєстрація), група «Б»

Наказ МОН 28.12.2019 №1643

Засновано в липні 1997 р.

Виходить 6 разів на рік

Хмельницький, 2023, № 5 (322)

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет
(до 2005 р. — Технологічний університет Поділля, м. Хмельницький)

Наукова бібліотека України ім. В.І. Вернадського http://nbuy.gov.ua/j-tit/Vchnu_ekon

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=7040>

Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=nDupjDAAAAAJ>

CrossRef <http://doi.org/10.31891/2307-5740>

Головний редактор Григорук Павло Михайлович, д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки, аналітики, моделювання та інформаційних технологій в бізнесі Хмельницького національного університету

Заступник головного редактора. Нижник Віктор Михайлович, д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з науково-педагогічної роботи

Голова редакційної колегії серії «Економічні науки» Хмельницького національного університету

Відповідальний секретар Кравчик Юрій Васильович, к. е. н., начальник відділу інтелектуальної власності та трансферу технологій Хмельницького національного університету

Члени редколегії серії «Економічні науки»

Альохін О. Б., д. е. н.; Білик В. В., д. е. н.; Васильківський Д. М., д. е. н.; Вівчар О. І., д. е. н.; Ведерніков М. Д., д. е. н.; Вишковська Зофія, д. е. н. (Польща); Гавловська Н. І., д. е. н.; Геєць В. М., д. е. н.; Гончар О. І., д. е. н.; Григорук П. М., д. е. н.; Джалагонія Давід, проф. (Грузія); Дихаминджия Ірма, д. е. н. (Грузія); Диха М. В., д. е. н.; Єпіфанова І. Ю., д. е. н.; Івашків І. М., к. е. н.; Журба І. Є., д. е. н.; Завгородня Т. П., д. е. н.; Замазій О. В., д. е. н.; Євдокимов В. В., д. е. н.; Йохна М. А., д. е. н.; Король С. В., к. е. н.; Кравчик Ю. В., к. е. н.; Ковальчук С. В., д. е. н.; Кулинич Р. О., д. е. н.; Лук'янова В. В., д. е. н.; Ляшенко О. М., д. е. н.; Любохинець Л. С., д. е. н.; Матюх С. А., к. е. н.; Мікула Н. А., д. е. н.; Микитенко В. В., д. е. н.; Мороз О. В., д. е. н.; Несторенко Т. П., проф. (Польща); Нижник В. М., д. е. н.; Олуйко В. М., д. н. держ. упр.; Орлов О. О., д. е. н.; Поліщук І. І., д. е. н.; Прямухіна Н. В., д. е. н.; Рудніченко Є. М., д. е. н.; Семикіна М. В., д. е. н.; Скоробогата Л. В., к. е. н.; Стадник В. В., д. е. н.; Тельнов А. С., д. е. н.; Ткаченко І. С., д. е. н.; Троїцьковські Гадеуш, к. е. н. (Польща); Тюріна Н. М., к. е. н.; Філіппова С. В., д. е. н.; Хрущ Н. А., д. е. н.; Церуйова Тетяна, д. е. н. (Словакія); Череп А. В., д. е. н.; Чорна Л. О., д. е. н.

Технічний редактор

Кравчик Ю. В., к. е. н.

Редактор-коректор

Броженко В. О.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету, протокол № 2 від 07.09.2023

Адреса редакції: Україна, 29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11, Хмельницький національний університет
редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету"
☎ (0382) 67-51-08
e-mail: visnyk.khnu@khmnu.edu.ua
web: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik>

Зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 24921-14861ПР від 12 липня 2021 року (перереєстрація)

© Хмельницький національний університет, 2023
© Редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету", 2023

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-38>

УДК 658.8.012.12

Валентина ХАЧАТРЯН

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

<https://orcid.org/0000-0003-0620-3223>

e-mail: v.khachatryan@vtei.edu.ua

Вікторія СТРАТІЙЧУК

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

<https://orcid.org/0000-0002-9754-5028>

e-mail: v.stratiichuk@vtei.edu.ua

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПАНІЙ НА РИНКУ КАВИ ТА КАВОВОГО ОБЛАДНАННЯ

У статті досліджено сучасний стан світового ринку кавових машин та кави, який показав, що найбільше кавових машин імпортує США, частка яких у світовому імпорті складає 23 %. Важливе місце в імпорті даного товару посідають Німеччина, Франція, Великобританія, Австралія, Китай, частки імпорту яких складають від 6,8 до 2,13 %. Проаналізовано динаміку обсягів імпорту ТОП-10 імпортерів кавових машин в Україну в 2020-2022 рр. Досліджено географічну структуру імпорту кавових машин в Україну у 2022 році. Ідентифіковано умови імпорту кавового обладнання з Італії до країн найбільших імпортерів. Здійснено порівняння тарифів на імпорт кавового обладнання з Румунії до України та найбільших імпортерів, на основі чого запропоновано перспективні напрямки розвитку вітчизняного ринку кави та кавового обладнання.

Ключові слова: світовий ринок кави, експорт, імпорт, експортний тариф.

Valentyna KHACHATRYAN, Viktoriia STRATIICHUK

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of SUTE

PROSPECTS FOR EXPANDING INTERNATIONAL ACTIVITIES OF UKRAINIAN COMPANIES IN THE COFFEE AND COFFEE EQUIPMENT MARKET

The results of the operation of international companies have a significant impact on the economy of each country, allow to build close foreign economic ties with international partners. In today's economic conditions, international companies have particularly acutely felt the impact of the war in Ukraine on their functioning, which is caused by the destruction of logistics routes, a decrease in market demand as a result of consumer insolvency, etc. The success of management of international companies depends on the peculiarities of management, as well as on the type of international activity and the field of management of the enterprise under study. The coffee market is developing dynamically in the world, the intensification of its development in Ukraine took place about a decade ago. Due to the high demand in the market, Ukrainian enterprises are quite successful in selling imported coffee equipment, as well as using foreign supplies of coffee for the production of ready-made drinks. The study of an enterprise operating in the field of the coffee industry is currently an urgent issue that allows us to determine the prospects for the development of this area of domestic business.

The article analyzes the current state of the world market of coffee machines and coffee, which shows that the United States imports the most coffee machines, with a share of 23 % in world imports. An important place in the import of this product occupied by Germany, France, Great Britain, Australia, and China, whose import shares range from 6.8 to 2.13 %. The dynamics of import volumes of the TOP-10 importers of coffee machines to Ukraine in 2020-2022 analyzed. The geographical structure of imports of coffee machines to Ukraine in 2022 is studied. The conditions for importing coffee equipment from Italy to the countries of the largest importers identified. A comparison of tariffs for the import of coffee equipment from Romania to Ukraine and the largest import competitors carried out based on which promising directions for the development of the domestic coffee market and coffee equipment are proposed.

Keywords: world coffee market, export, import, export tariff.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Результати функціонування міжнародних компаній помітно впливають на економіку кожної країни, дозволяють побудувати тісні зовнішньоекономічні зв'язки з міжнародними партнерами. В сучасних умовах господарювання, міжнародні компанії особливо гостро відчули вплив війни в Україні на їх функціонування, що зумовлено руйнуванням логістичних маршрутів, зниженням попиту на ринку як наслідок неплатоспроможності споживачів та ін. Успішність управління міжнародними компаніями залежить від особливостей управління, а також від виду міжнародної діяльності та сфери господарювання досліджуваного підприємства. Ринок кави динамічно розвивається в світі, активізація його розвитку в Україні відбулася приблизно десятиліття тому. Завдяки високому попиту на ринку, українські підприємства досить успішно працюють реалізуючи імпортне кавове обладнання, а також використовуючи закордонні поставки кави для виготовлення готових напоїв. Дослідження підприємства, що працює в сфері кавової індустрії наразі є актуальним питанням, що дозволяє визначити перспективи розвитку даної сфери вітчизняного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання формування та нарощення ефективності міжнародних компаній досліджувала низка науковців, серед яких Андрійчук В.Г., Бевз В.В., Василенко В.А., Горобець Т.А., Гринько Т.В., Дудніченко А.В., Карнаушенко А.С., Зибарева О.В., Воронюк Т.А., Духницький Б.В., Кушнірук Г.В., Коритько Т.Ю., Коротков Е.М., Красноручський О.О., Лизунова О.М., Насонов М.І., Півень А.В., Пілецька С.Т., Пуханов О.О., Устінова В.А., Швиданенко Г.О., Шостка В.І., Ярославський А.О. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Незважаючи на численні наукові розробки вчених, актуальність дослідження окресленої проблеми потребує подальших досліджень з урахуванням зростаючого попиту на кавове обладнання та актуалізації тренду на вживання кави в світі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження перспектив розширення міжнародної діяльності українських компаній на ринку кави та кавового обладнання особливостей формування комунікаційної політики підприємства з міжнародною діяльністю.

Виклад основного матеріалу

Кава є одним із найбільш популярних напоїв світу, досить часто її порівнюють з пальним, швидше за все через її якості надавати людині відчуття бадьорості та працездатності. Згідно даних консалтингової компанії Research and Markets, на початку 2022 року обсяг світового ринку кави становив 466 млрд дол. [15]. В світі ринок кави почав розвиватися ще з середини ХХ століття, проте в Україні досить динамічний розвиток даної галузі розпочався близько десятиліття тому. Останнім часом попит на кавові машини та безпосередньо каву невідомо зростає, що і зумовлює успішний розвиток підприємств, які займаються продажем та орендою кавових апаратів та різноманітних видів кави.

Проведемо аналіз світового ринку кавових машин. На рис. 1 відобразимо структуру світового ринку кавових машин у 2021 році.

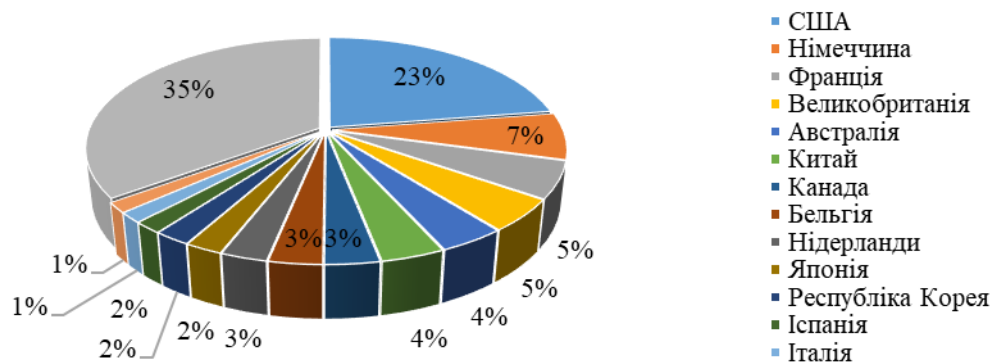

Рис. 1. Географічна структура світового імпорту кавових машин у 2022 році, %

Джерело: побудовано автором за даними Trade Map

Як видно з рисунка, найбільше кавових машин імпортує США, частка яких у світовому імпорті складає 23 %. Важливе місце в загальному імпорті посідають Німеччина, Франція, Великобританія, Австралія, Китай, Канада, Бельгія, Японія, Республіка Корея, частки яких складають від 6,8 до 2,13 % світового імпорту. Варто відзначити також важливе місце Іспанії, Італії та Швейцарії, питома вага яких коливається в межах 1,5-2 % світового імпорту кавових машин.

В Україні кавові машини не виготовляються, тому в процесі успішного закріплення кавового бізнесу на території нашої країни, вітчизняні підприємства змушені імпортувати готові машини за кордоном. З метою визначення найбільш доцільних країн для співпраці та купівлі кавового обладнання, за даними Державної митної служби України проведемо аналіз динаміки та структури імпорту кавових машин в Україну у розрізі країн, що постачають дану продукцію.

Як видно з таблиці, протягом останніх трьох років, найбільше кавових машин підприємства України імпортували з Італії, обсяг імпорту з якої у 2021 році дещо знизився, а саме – на 14,88, проте дана все ж залишилася на лідируючій позиції, і у 2022 році наростила імпорт на 24,99 % порівняно з попереднім роком. На другому місці в структурі імпорту Швейцарія, яка показала аналогічну Італії динаміку експорту кавових машин в Україну – у 2021 році зниження на 30,8 млн грн (26,66 %), а в 2022 році зростання на 57,15 %. В трійку лідерів імпортерів кавових машин в Україну входить Китай, що демонстрував протягом досліджуваного періоду постійне зростання, яке зокрема у 2022 році становило 218,06 % порівняно з 2021

роком. Найвищий приріст імпорту кавових машин проказа Румунія у 2022 році, приріст імпорту з якої зріс на 238,06 % порівняно з попереднім роком.

Таблиця 1

Динаміка обсягів імпорту ТОП-10 імпортерів кавових машин в Україну в 2020-2022 рр., млн грн.

№ у рейтингу	Країна-партнер	Роки			Відхилення 2021/2020		Відхилення 2022/2021	
		2020	2021	2022	+/-	%	+/-	%
1	Італія	184,31	156,89	196,09	-27,42	-14,88	39,20	24,99
2	Швейцарія	115,54	84,74	133,17	-30,80	-26,66	48,43	57,15
3	Китай	25,70	26,01	82,71	0,30	1,18	56,71	218,06
4	Німеччина	71,56	103,62	61,20	32,07	44,81	-42,42	-40,94
5	Румунія	8,24	4,09	13,81	-4,16	-50,44	9,73	238,09
6	Болгарія	0,44	5,20	6,70	4,76	1 094,09	1,50	28,81
7	Нідерланди	3,05	5,05	4,16	2,00	65,71	-0,89	-17,54
8	США	2,16	1,58	1,94	-0,58	-26,98	0,36	23,00
9	Іспанія	3,28	1,67	1,22	-1,60	-48,93	-0,45	-26,94
10	Польща	0,95	1,23	1,09	0,28	29,26	-0,14	-11,34

Джерело: побудовано автором за даними Державної митної служби України

В цілому, варто відмітити, що Україна імпортує кавові машини переважно в найбільших світових імпортерів та виробників даного обладнання, яке має досить високу якість, що відповідає світовим та європейським стандартам. Проте необхідність розвитку міжнародної діяльності конкретного підприємства залежить не лише від приросту національного імпорту з цієї країни, а й від структури імпорту в країні та умов його здійснення з різних країн.

■ Італія ■ Швейцарія ■ Китай ■ Німеччина ■ Румунія ■ Болгарія ■ Нідерланди ■ США ■ Іспанія ■ Польща

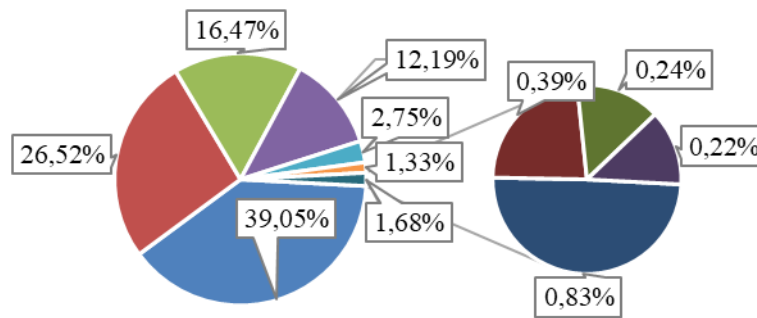

Рис. 2. Географічна структура імпорту кавових машин в Україну у 2022 році, %

Джерело: побудовано автором за даними Державної митної служби України

Рис. 2 свідчить про найбільшу часту імпорту кавового обладнання з Італії, що складає 39,05 % загального імпорту, з Швейцарії Україна в 2022 році імпортувала 26,52 % кавових машин та з Китаю – 16,47 %, важливу частку займає також експорт з Німеччини, який займає 12,19 % експорту кавових машин. Проаналізуємо умови імпорту до України кавового обладнання з країн ключових імпортерів України. Найбільшу частку вітчизняного імпорту кавового обладнання в Україну складає Італія, а саме 39,05 %. Порівняємо головні умови імпорту кавового обладнання з Італії до України та найбільших імпортерів конкурентів (табл. 2).

Таблиця 2

Умови імпорту кавового обладнання з Італії до країн найбільших імпортерів

№	Ринок	Тарифи згідно РНС*, %	Ефективно застосовувані тарифи, %	Вартість імпорту в 2022 році	Дистанція, км
1	2	3	4	5	6
	США	0	0	80446	8077
	Республіка Корея	8	0	54204	9044
	Китай	10	10	41926	8444
	Австралія	5	5	36638	15800
	ОАЕ	5	5	23834	4386
	Тайланд	0	0	18478	8870
	Швейцарія	1,20	0	16788	439
	Канада	0	0	15932	7160
	Саудівська Аравія	5	5	14722	3539
	Туреччина	2,37	0	13200	1634
	Бразилія	14	14	13147	8855

1	2	3	4	5	6
	Японія	0	0	12288	9706
	Мексика	7.50	0	11572	10095
	Єгипет	5	0	7816	2165
	Україна	0	0	7475	1766
	Ізраїль	0	0	7182	2314
	Нова Зеландія	5	5	7127	18458
	Катар	5	5	6778	4063
	Тайбей, Китай	3	3	6109	9630

Джерело: побудовано автором за даними Trade Map (*РНС – режим найбільшого сприяння)

Згідно даних сайту Trade Map, Україна входить до 20 найбільших імпортерів кавового обладнання з Італії. Порівняно з іншими країнами, що імпортують аналогічні товари Україна має порівняльні переваги щодо застосування нульового тарифу на поставку досліджуваного товару, відносна близькість розташування, порівняно з іншими імпортерами, що мають нульові тарифи також (Ізраїлем, Японією, Канадою та США). Тому варто відзначити, що Україні доцільно нарощувати імпорт кавового обладнання з Італії.

Проведемо дослідження умов імпорту кавового обладнання з Румунії – країни, імпорт з якої зростає найбільше у 2021 році та визначимо можливості розширення імпорту кавового обладнання з даної країни (рис. 3)

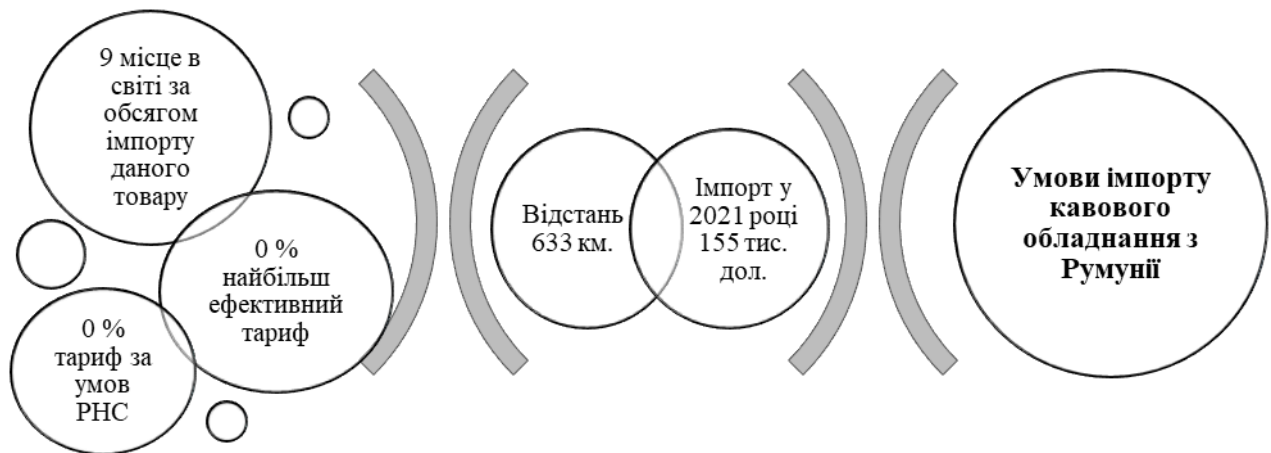

Рис. 3. Умови імпорту кавового обладнання з Румунії

Джерело: побудовано автором за даними Trade Map

Як свідчать дані рис. 3, а також позитивна динаміка експорту кавового обладнання в Україну з Румунії, вітчизняний імпорт досліджуваного товару посідає значне місце в обсягу реалізованої за кордон продукції даної країни. Близькість розташування, відсутність тарифів на імпорт кавового обладнання дозволяє визначити Румунію однією із пріоритетних країн для розширення вітчизняного імпорту кавового обладнання.

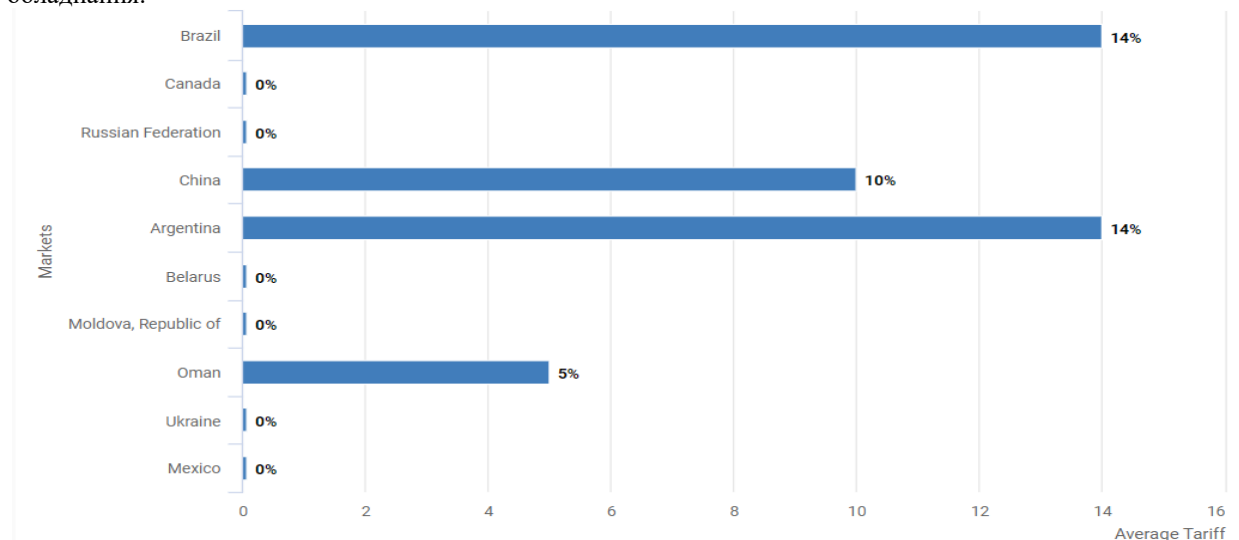

Рис. 4. Порівняння тарифів на імпорт кавового обладнання з Румунії до України та найбільших імпортерів, %

Джерело: побудовано за допомогою застосування Trade Map

Як видно з даних рисунку, нульовий тариф на імпорт кавового обладнання з Румунії дозволяє Україні набувати конкурентних переваг щодо імпорту даного товару порівняно із декількома найбільшими конкурентами, для яких введено тарифи на імпорт кавових апаратів, зокрема для Бразилії даний тариф складає 14 %, для Китаю 10 %, для Аргентини – 14 % та для Оману – 5 %. Серед найбільших конкурентів на імпортному ринку кавового обладнання Румунії варто виділити Канаду та Мексику. Проте для всіх даних країні відстань від Румунії буде значно вищою, ніж для України, що дозволяє Україні знижувати вартість транспортування товарів, за рахунок чого знижувати ціну на внутрішньому ринку на дані товари.

Щодо імпорту безпосередньо кави та кавових напоїв, дослідимо доступність та умови імпорту даного продукту з країни, що безпосередньо спеціалізується на вирощуванні кави у світі та є лідером у виготовленні даної продукції – Бразилії.

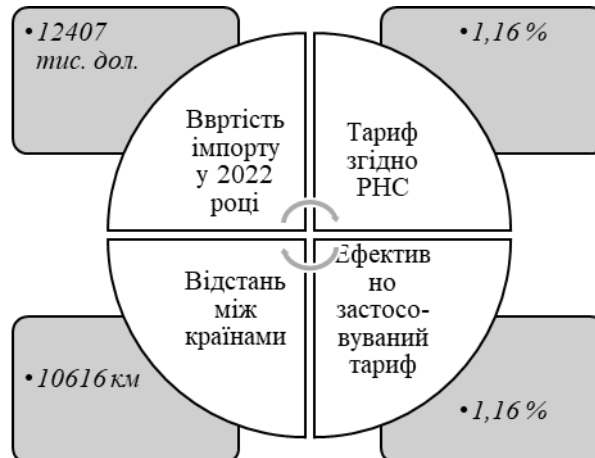

Рис. 5. Умови імпорту кави та її заміників з Бразилії до України

Джерело: побудовано на основі даних Trade Map

За даними Державної митної служби України, імпорт кави з Бразилії – країни звідки родом даний продукт, Україна імпортує лише в середньому 7 % кави та кавових продуктів. Як бачимо на рисунку, це зумовлено великою вартістю перевезення внаслідок великої відстані між Україною та Бразилією, а також наявністю тарифу на імпорт, який станом на 2022 рік становить 1,16 %.

Найбільшим імпортером кави з Польщі станом на 2022 рік є Україна, яка в даному році імпортувала кави на 37792 тис. дол., ефективно застосований тариф для імпорту даного продукту в Україну є нульовим, що зумовлює надання переваги Польщі щодо закупівлі кави та її заміників. Невелика відстань між Україною та Польщею дозволяє імпортувати товари з мінімальними витратами на перевезення, що забезпечує зниження вартості кави безпосередньо в Україні, а також зумовлює надання переваги в імпорті досліджуваного продукту саме з Польщі. Посилення взаємозв'язків України та Польщі внаслідок безумовної підтримки Польщею України під час війни, зумовлює розширення можливостей імпорту кави саме з Польщі.

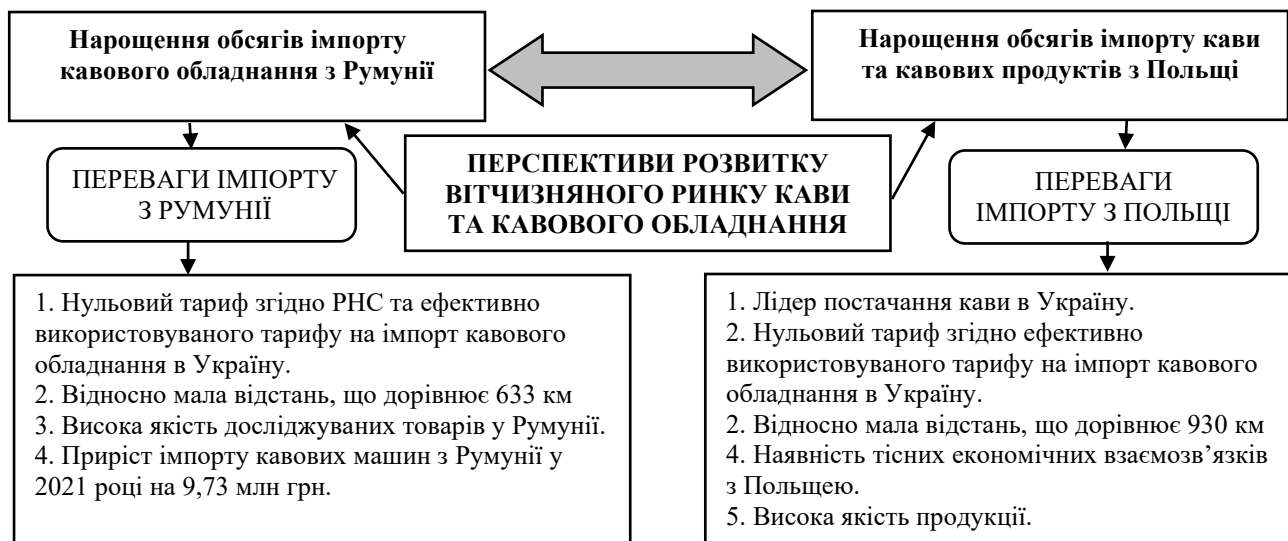

Рис. 6. Перспективи розвитку вітчизняного ринку кави та кавового обладнання

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, в сучасних умовах складнощів у використанні логістичних маршрутів для здійснення міжнародної діяльності, українським підприємствам найбільш доцільно нарощувати імпорту кави та кавового обладнання з країн, найближчих за географічним розташуванням, а також з найбільш вигідним імпортом тарифом. Дослідження сучасного стану світового ринку кавового обладнання та кави, економічного становища досліджуваного підприємства, а також обґрунтування факторів, що сьогодні найбільш помітно відображаються на роботі міжнародних підприємств, зокрема: здійснювати імпорту кавового обладнання з Румунії, яка дозволяє імпортувати продукцію за нульовим тарифом, а також близькість розташування дозволяє зекономити на витратах на перевезення; нарощувати імпорту готової кави в зернах з Польщі, звідки є найбільш вигідні умови поставки згідно нульового тарифу та найближчого серед усіх імпортерів географічного розташування. Крім того варто використовувати інноваційні підходи для реалізації кавового бізнесу, у тому числі використовувати нові вендингові пропозиції (кава без кофеїну, чаї, кавові коктейлі охолоджені, фруктові коктейлі), що забезпечить створення конкурентних переваг на ринку; формувати лінії з обробки зеленого кавового зерна, яке безтарифно постачається в Україну з усіх імпортуючих країн, а також має вдвічі нижчу вартість, ніж смажена фасована кава, що допоможе знизити ціни на каву, а також створити власний український бренд кави.

Література

1. Карнаушенко А.С. Кавова індустрія в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Приазовський економічний вісник. 2020. Вип. 2(19). С. 103–109.
2. Зибарева О.В., Воронюк Т.А. Ринок кави в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. Економічний форум. 2018. № 1. С. 25–30.
3. Духницький Б.В. Основи функціонування ринку кави та чаю в Україні. Економіка АПК. 2016. № 2. С. 59–62.
4. Кушнірук Г.В. Сучасний стан і перспективи розвитку кавового туризму у Львові. Вісник Львівського інституту економіки і туризму. Серія «Економічні науки». 2018. № 1. С. 56–61.
5. Воронюк Т.А. Застосування конкурентних стратегій М. Портера у діяльності кав'ярень. Інноваційна економіка. 2018. № 7–8(76). С. 63–67.
6. Дослідження ринку кави в Україні. 2020. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/issledovanie-rynka-kofe-v-ukraine-2020-god>
7. Маркетингове дослідження ринку кави – короткий огляд. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/marketingovoe-issledovanie-rynka-kofekratkij-obzor>
8. International Trade Center. URL: <http://www.intracen.org/>

References

1. Karmaushenko A.S. Kavova industriia v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk. 2020. Vyp. 2(19). S. 103–109.
2. Zybareva O.V., Voroniuk T.A. Rynok kavy v Ukraini: potochnyi stan ta perspektyvy rozvytku. Ekonomichnyi forum. 2018. № 1. S. 25–30.
3. Dukhnytskyi B.V. Osnovy funktsionuvannia rynku kavy ta chayu v Ukraini. Ekonomika APK. 2016. № 2. S. 59–62.
4. Kushniruk H.V. Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku kavovoho turyzmu u Lvovi. Visnyk Lvivskoho instytutu ekonomiky i turyzmu. Serii «Ekonomiczni nauky». 2018. № 1. S. 56–61.
5. Voroniuk T.A. Zastosuvannia konkurentnykh stratehii M. Portera u diialnosti kaviaren. Innovatsiina ekonomika. 2018. № 7–8(76). S. 63–67.
6. Doslidzhennia rynku kavy v Ukraini. 2020. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/issledovanie-rynka-kofe-v-ukraine-2020-god>
7. Marketynhove doslidzhennia rynku kavy – korotkyi ohliad. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/marketingovoe-issledovanie-rynka-kofekratkij-obzor>
8. International Trade Center. URL: <http://www.intracen.org/>